

LUNETA IZ GATA. Muzej grada Omiša

je u snažnom raskoraku sa starijom praksom. Naglim prekidom proizvodnje raskošnih sarkofaga u Rimu poč. V. st. prestao je i njihov uvoz na I obalu Jadrana. Još uvijek, međutim, stižu samo skicirani blokovi prokoneškoga mramora, koji se dovršavaju u našim krajevima, no u to su doba već napušteni oblici s arkadama i centralnim zabatom u sredini pročelja sanduka.

U unutrašnjosti, osobito u Bosni i Hercegovini te u Dalmatinskoj zagori, pojavljuje se neobična rustična skulptura, koja u V. st. ima uglavnom nefigurativne značajke. Gotovo da i nema ništa zajedničkoga s umj. skulpturom iz većih središta Sredozemlja; izrađuje se uglavnom u meku kamenu u kombinaciji graviranja i plastičnoga izražavanja, a vrhunac doseže u VI. st.

Približno sred. IV. st. počinju se pojavljivati predmeti umj. obrta s kršč. prikazima. Najvažniji su primjerci relikvijari iz Pule, Samagera kraj Pule i Novalje na otoku Pagu. Osobito se ističe po svojim umjetničkim i ikonografskim dostignućima relikvijar iz Samagera, kojemu nema ravnih među sličnim primjercima iz ostalih dijelova ant. svijeta. Unatoč činjenici da su takvi relikvijari uvoz iz rajnskih i italskih radionica, oni ipak svjedoče o visoku likovnom senzibilitetu kršč. zajednica u našim krajevima. Očuvano je i nekoliko primjeraka posuda s dnom od zlatnoga listića u kojemu je ugraviran prikaz (fondi d'oro). Najvrjedniji je takav primjerak iz Štrbinaca kraj Đakova.

S velikom krizom Rimskoga Carstva krajem V. st. dolazi do stagnacije starokršč. umjetnosti u nekim dijelovima Hrvatske. Za vrijeme gotske uprave u Z se područjima vrlo malo gradilo. Iz zadnjega desetljeća V. st. potječe palača na Mljetu, koju vjerojatno gradi Odoakrov komes Pierius. To neobično, vjerojatno nedovršeno, zdanje ladanjsko-obrambene namjene jedno je od najvećih dostignuća kasnoant. graditeljstva i u širim razmjerima. Nije poznata ni jedna druga građevina iz toga doba (nije pouzdano da je »arijanska« katedrala u Saloni pripadala Gotima arijancima), te se stoga teško može govoriti o eventualnome gotskom graditeljstvu.

Do novoga oživljavanja graditeljstva dolazi pri kraju gotske vlasti, oko 530; u Saloni se obnavlja episkopalni sklop. Uvode se novi oblici, podrijetlom iz Carigrada. U to se doba šire centralni tipovi građevina, kao i crkve složenijih osnova, premda standardni bazilikalni plan još uvijek nije napušten. Juž. crkva u salonitanskome biskupskom središtu preinačena je iz bazilikalnoga plana u križni, koji također pripada centralnome tipu građevine. Pojavljuju se i drugi centralni tipovi s kupolom (Gradina u Saloni), te cijeli niz kupolnih crkava s trikonhalnim rješenjem ist. dijela. Ponekada se gradi niz građevina koje se od starijih razlikuju uglavnom tek po trapezoidnoj i ponešto izduženoj apsidi (Mokro Polje kraj Knina).

U Istri se tijekom VI. st. grade bazilike standardnih oblika koje, za razliku od onih u Dalmaciji, imaju poligonalnu apsidu. Najvredniji su primjerci toga graditeljstva Eufrazijeva bazilika u Poreču i Sv. Marija Formosa u Puli. Pojava takvih tipova bazilika u skladu je s kretanjima u

arhitekturi S Italije, gdje se također osjeća utjecaj Bizanta. Osim tih tipova crkv. arhitekture, u Istri se također podižu centralne i trikonhalne građevine, kao posljedica jačanja utjecaja s Istoka.

U posljednjim desetljećima života antike u mnogim našim krajevima ponovno oživljavaju prapov. gradine ili se naseljavaju druge uzvisine, a razlog su tome neprekidni prodori barbara na područje Carstva. Na tim uzvisinama nastaju naselja s crkvama i drugim potrebnim građevinama; taj fenomen na području Hrvatske nije dovoljno istražen.

U Dalmaciji i Istri gradi se oko sred. VI. st. lanac utvrda na obali i otocima radi zaštite plovidbe I obalom Jadrana. U tim se utvrdama često nalazi i crkva za potrebe smještenih jedinica. Obnova kastela i gradnja pripadajućih crkava zapaža se i na dunavskome limesu u justinijansko doba.

U skulpturi toga doba prevladava biz. utjecaj; u tome su pogledu posebnu ulogu odigrale radionice na Prokonesu, koje su slale gotove dekorativne elemente za crkve. Crkv. ukrasi u VI. st. imaju prepoznatljiv ikonografski i stilski pečat, a često se rabe i na sarkofazima. Među crkvenim se elementima ističu kapiteli s nabujalim akantovim listovima, lišćem vinove loze i životinjskim protomama te kapiteli košarasta oblika. Svi su ti kapitelni ukrasi izrađeni svrdlanom tehnikom koja stvara bogate svjetlosne efekte.

Plastika iz nekih dijelova unutrašnjosti (Dalmatinska zagora, Bosna i Hercegovina) pokazuje zanimljivu kulturu kršč. figuracije, neku vrstu naive bez osobitih stilskih značajki, pa je zbog toga često bila predmet rasprava i različitih tumačenja. Među njima ima i figuralnih biblijskih motiva (Dikovača kraj Imotskoga, Brnaze, Grabovac), te obilje drugih prikaza. Rustikalnost tih reljefa nema stilskih usporednica u likovnoj kulturi većih centara, ali okolnosti nalaza pokazuju da je ta plastika izrađena u V. ili VI. st.

Najveće su dostignuće lik. umjetnosti u Z dijelu zemlje mozaici Eufrazijeve bazilike u Poreču, koji su stilski i ikonografski u bliskoj vezi s proizvodima iz S Italije. Stilski se s tim mozaicima povezuje i fragment iz Sv. Marije Formose u Puli s prikazom Traditio legis. Vjerojatno je takvih mozaika bilo i drugdje, ali se nisu očuvali. Mozaici se pojavljuju i u nekim građevinama u Dalmaciji, ali su očuvani samo ostaci podnih površina; na njima su motivi simboličnoga karaktera. Takvi su mozaici iz Salone i Zadra, s motivom jelenova koji stoje uz kantaros. Legenda na salonitanskome mozaiku jasna je vizualizacija 42 psalma. To je vjerojatno utjecaj iz I Sredozemlja, što je pristigao zajedno s drugim poticajima u Justinijanovo doba.

Već u postjustinijansko doba u našim je krajevima došlo do nagloga pada visoke ant. civilizacije. Razlog je tome gospodarsko propadanje gradova, prouzročeno sve češćim prodorom avaroslav. plemena. U mnogim se gradovima više ne obnavljaju poharane crkve i groblja. Pad Sirmija 582. bio je težak udarac za panonske regije. Dalje nadiranje barbara usmjerava se na I i I dijelove zemlje. Poč. VII. st. napadi jačaju i u